

METODOLOGIJA PROCENE PARAMETARA HUMANE BEZBEDNOSTI U LOKALNOJ ZAJEDNICI

*Đurić S.¹

Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu

Sažetak: Koncept humane bezbednosti, zasnovan na građanskim/civilnim vrednostima i utemeljen na pretpostavci da su ljudi i njihove potrebe osnovni subjekti, odnosno temeljni ciljevi bezbednosti, obuhvata široko polje postupaka koji se odnose na čovekov svakodnevni život i dostojanstvo. Polazeći od činjenice da složena procena stanja humane bezbednosti u lokalnoj zajednici treba da se zasniva na analizi spremnosti, aktuelnih problema i raspoloživih resursa u lokalnoj zajednici u oblasti humane bezbednosti, u radu je prikazan način primene istraživačkih postupaka unutar šireg metodološkog pristupa učesničkog akcionog istraživanja u zajednici. Kroz analizu nekoliko analitičkih postupaka ukazano je na to kako se komplementarnom primenom kvantitativnih i kvalitativnih istraživačkih metoda mogu obezbediti dublji uvid i tačnija procena parametara humane bezbednosti, pri čemu je ceo proces procene osmišljen kao zajednička akcija istraživača i članova zajednice koji rade zajedno da bi definisali i kritički analizirali postojeće stanje humane bezbednosti, a nakon toga planirali, sprovođili i procenjivali aktivnosti usmerene ka unapređenju bezbednosti i kvaliteta života na nivou lokalne zajednice.

Ključne reči: humana bezbednost, lokalna zajednica, merenje, akciono učesničko istraživanje.

1. Analitičko značenje koncepta humane bezbednosti

Centralno pitanje koncepta humane bezbednosti se može izraziti formulacijom: „Koliko je čovek kao individua siguran i slobodan?“ (Bajpai, 2000: 2) Ovo staro i, naizgled, jednostavno pitanje izazivalo je, međutim,

*E-mail: sdjuric@eunet.rs

značajna razmimoilaženja u akademskim i političkim krugovima. Mnogi teoretičari i praktičari su osporavali samu mogućnost relevantnog teorijskog utemeljenja takvog, kako su ga karakterisali, širokog i nejasnog koncepta i odricali mu analitičku i praktičnu primenjivost. Pobornici ideje humane bezbednosti su tvrdili, sa svoje strane, da upravo taj koncept omogućuje suštinski odgovor na pitanje bezbednosti i da se njim prevazilaze sve slabosti dominantnog neorealističkog diskursa. Upravo su složenost i širina ideje humane bezbednosti dovele do vrlo raznolikih pokušaja njegovog temeljnog definisanja. Nesaglasnost u određenju osnovnih elemenata koji bi činili sadržaj ovog koncepta zaista je često otežavala njegovo dalje teorijsko razvijanje i praktičnu istraživačku primenu.

Liberalnije razmišljanje o potrebi rekonceptualizacije diskursa bezbednosti započinje u godinama nakon završetka Hladnog rata (Owen, 2004; Bajpai, 2000; Acharya, 2005). Pomenućemo samo neke dokumente i inicijative, posebno značajne za utemeljenje koncepta humane bezbednosti. Najpre je reč o Stokholmskoj inicijativi globalne bezbednosti iz 1991. godine, od koje je potekao poziv za prihvatanje ideje o širem konceptu bezbednosti, koji bi se odnosio i na pretnje koje proizlaze iz propusta u razvoju, degradacije životne sredine, prekomernog rasta populacije i kretanja, kao i nedostatka napretka ka demokratiji (*Stockholm Initiative*, 1991). Podsetićemo takođe i na rad Komisije za globalno upravljanje, koja u svom izveštaju navodi potrebu proširenja koncepta globalne bezbednosti s tradicionalne usredsređenosti na bezbednost države ka konceptu koji bi uključivao bezbednost ljudi i planete (Commission on Global Governance, 1995).

Nešto eksplicitniju tematizaciju humane bezbednosti je pokrenuo ekonomista Mahbub ul Hak, koji je 1990-ih godina, u okviru UNDP, bio angažovan na razvoju indeksa humanog razvoja (Human Development Index). Tako se izveštaj iz 1994. godine (*UNDP Human Development Report*) navodi u literaturi kao prvi značajniji pokušaj šireg definisanja koncepta humane bezbednosti. U tom dokumentu se označava sedam oblasti humane bezbednosti i navode mogući oblici njihovog ugrožavanja: ekonomija (ugroženost siromaštvom), hrana (pretnja od gladi), zdravlje (pretnje od povreda i bolesti), životna sredina (pretnje od zagađenja, degradacije životne sredine i resursa), lična bezbednost (pretnje od različitih oblika nasilja), zajednica (pretnje od socijalnih nemira i nestabilnosti) i politička bezbednost (pretnje od političke represije). Na istoj liniji promišljanja humane bezbednosti nalazi se i Nef (Nef, 1999), koji opisuje pet međusobno povezanih podsistema humane bezbednosti: ekosistem, ekonomija, društvo, oblik vladavine i kultura. Uzimajući u obzir kategorije navedene u definiciji UNDP, Owen (Owen, 2004) definiše humanu bezbednost kao zaštitu vitalnih vrednosti ljudskih ži-

vota od kritičnih i sveprisutnih pretnji ekologiji, ekonomiji, hrani, zdravlju, ličnoj i političkoj sigurnosti.

Pitanja određenja sadržaja pojma humane bezbednosti, preciziranja liste pretnji na koje treba obratiti pažnju, kao i odgovarajućih mehanizama koje treba planirati kao odgovore na te pretnje i dalje su predmet mnogobrojnih rasprava, koje se grubo koncentrišu na dva preovlađujuća načina promišljanja suštine ovog koncepta: sloboda od straha (*freedom from fear*) i sloboda od nužde/potrebe (*freedom from want*). Zagovornici usredsređivanja humane bezbednosti na slobodu od straha smatraju da praksu humane bezbednosti treba ograničiti na zaštitu pojedinaca od nasilnih konflikata, pri čemu nasilne pretnje povezuju s oskudicom, slabljenjem državnih kapaciteta i različitim oblicima nejednakosti. Zagovornici šireg shvatanja humane bezbednosti kao slobode od uskraćenosti (potrebe) zastupaju holistički pristup, koji u središte bezbednosti uključuje pretnje kao što su glad, bolesti, prirodne katastrofe, koje u stvarnosti odnose više žrtava nego ratovi, genocid i terorizam zajedno. U tom duhu je i definicija koju nude King i Mari (King & Murray, 2002), koji smatraju da humana bezbednost pojedinaca znači njihovo očekivanje da u svom životu neće iskusiti stanje generalizovanog siromaštva. Tada se humana bezbednost stanovništva uspostavlja kao agregat individualnih humanih bezbednosti.

Plodnu raspravu o potrebi redefinisiranja pojma bezbednosti je pokrenuo politikolog Boldvin. U klasičnoj definiciji bezbednosti, Volfers (Wolfers, 1952: 485) ovaj pojam određuje kao, „u objektivnom smislu, odsustvo pretnji stečenim vrednostima, a u subjektivnom smislu, kao odsustvo straha da bi te vrednosti mogle biti napadnute“. Boldvin (Baldwin, 1997: 13–17) sugerise da se izraz iz Volfersove definicije „odsustvo pretnji“ zameni izrazom „mala verovatnoća oštećenja stečenih vrednosti“ i da se analizira skup bazičnih pitanja: „bezbednost za koga, bezbednost kojih vrednosti, koliko bezbednosti, od kojih pretnji, kojim sredstvima, po kojoj ceni, u kom periodu“.

Koncept humane bezbednosti se zasniva na građanskim/civilnim vrednostima. Utemeljen je na pretpostavci da su ljudi (a ne država) osnovni subjekti bezbednosti, dok su zadovoljavanje ljudskih (a ne državnih) potreba i jačanje ličnog integriteta i blagostanja temeljni ciljevi. Tako široko shvaćen koncept bezbednosti kao opšte dobro u značajnoj meri se izjednačava s kvalitetom svakodnevnog života pojedinaca, ostvarenim nivoom ekonomskog razvoja, socijalne pravde i demokratizacije zajednice kao civilizacijskim vrednostima. Usvajanje i društvena promocija koncepta humane bezbednosti pretpostavljaju punu participaciju građana u svim društvenim aktivnostima. Osim izgradnje poverenja i unapređenja bezbednosti u zajednici, ovaj koncept promoviše jačanje socijalnog kapitala.

Pojam humane bezbednosti tako obuhvata široko polje postupaka koji se odnose na čovekov svakodnevni život i dostojanstvo. Konkretnije, koncept humane bezbednosti uključuje: bezbednost životne sredine, ličnu i fizičku bezbednost, ekonomsku i socijalnu sigurnost, ali i političku ravnotežu, tj., nediskriminisanost grupa i pojedinaca. U tom pogledu, humana bezbednost ima svoje normativno, ali i analitičko značenje i ključne indikatore poput lične i kolektivne sigurnosti, zdravlja, obrazovanja, siromaštva, političkih sloboda.

2. Lokalna zajednica – kontekst (ne)sigurnosti

Personalizacijom koncepta bezbednosti središte posmatranja se polako pomera s države (kao referentnog okvira bezbednosti) ka užem društvenom okruženju – lokalnoj zajednici (grad, selo, okrug). Osnovni razlog je što lokalna zajednica predstavlja mesto u kome građani najneposrednije participiraju u različitim oblicima društvenog života. Reč je o društvenom i kulturnom okviru u kojem pojedinci (građani) neposredno ostvaruju svoja građanska i druga prava, odnosno mestu u kojem je ugrožavanje tih prava najuočljivije. Rečju, lokalna zajednica je kontekst u kojem se na najbolji način može sagledati stvarni potencijal za emancipaciju građana i istražiti realan kvalitet društvenog života. Lokalne zajednice predstavljaju značajan referentni okvir života ljudi već i zbog širokog obima oblasti za koje su zadužene. Uporedo sa širenjem nadležnosti i ovlašćenja koje lokalna zajednica ima u skladu sa savremenim zakonskim regulativama, ona čini i okvir na koji se odražavaju složeni društveni problemi u pogledu šireg državnog konteksta: nezaposlenost, siromaštvo, slab kvalitet usluga javnih servisa, infrastrukturni problemi (putevi, vodovod, kanalizacija, mreža energetskog sistema), privredni problemi, nedovoljna sigurnost i javna bezbednost, problemi u oblasti školstva i zdravstva, neadekvatni modeli organizovanja vlasti, finansijski problemi i dr.

Pitanja bezbednosti ljudskih, tehničkih i materijalnih resursa, kao i uobličavanja delotvornih bezbednosnih procedura, sastavni su delovi efikasnog menadžmenta lokalne zajednice. Da bi se obezbedilo aktivno angažovanje lokalne zajednice u realizaciji bezbednosnih procedura, potrebno je, pored kontinuirane edukacije i tehničke podrške, stvoriti socijalnu klimu u kojoj će svi akteri priznavati i poštovati interes bezbednosti. Takva klima se može izgraditi strpljivim i sistematskim jačanjem procesa socijalne kohezije i razvijanja socijalnog partnerstva adekvatnim umrežavanjem svih aktera na lokalnom nivou.

Osnovni uslov za organizovanje lokalne zajednice na planu prevencije i reagovanja na probleme jeste postojanje spremnosti, odnosno određenog ni-

voa obaveštenosti, zainteresovanosti, sposobnosti i volje lokalne zajednice da inicira i podrži te aktivnosti (Popović-Čitić, 2007; Žunić-Pavlović, 2005). Delotvorne bezbednosne procedure zahtevaju odgovornost i posvećenost svih subjekata na svim nivoima funkcionisanja lokalne zajednice.

3. Pokazatelji humane bezbednosti u lokalnoj zajednici

Kritičari koncepta humane bezbednosti često ističu nemogućnost stvaranja konačne liste pretnji i načina ugrožavanja bezbednosti na jedan širok i višeznačan način. Priznajući da bi nekakva globalna lista mogućih pretnji humanoj bezbednosti mogla biti praktično neograničena, Owen (Owen, 2004) podseća na to da se liste relevantnih pretnji u posebnim regionima ili državama mogu razlikovati u značajnijoj meri. Međutim, i unutar jedne jedine države se mogu javiti značajne razlike u pogledu stepena ugroženosti humane bezbednosti u pojedinim njenim oblastima.

Na osnovu naših dosadašnjih istraživačkih iskustava u procenama kako nacionalnog (Dulić, Cvetković, Đurić et al., 2005), tako i lokalnog nivoa (Đurić, 2005; Djurić, 2008), pridružujemo se autorima koji smatraju da upravo lokalni nivo, a ne nacionalni ili regionalni, predstavlja plodnije tle za procenu humane bezbednosti. Procena na lokalnom nivou se može usredsrediti na pretnje koje su značajne za specifične uslove ispitivane zajednice, a uključiva (inkluzivna) i holistička priroda koncepta humane bezbednosti uvek nam ostavlja mogućnost proširenja kategorija koje će se procenjivati. Nakon sprovedenih detaljnih procena na lokalnom nivou, mogla bi se planirati celovita procena nacionalnog nivoa bezbednosti, koja bi bila osnov za kreiranje nacionalnih strategija unapređenja bezbednosti.

Smatramo, međutim, da praksa, koja se često iskazuje u „merenjima“ ili „procenama“ stanja humane bezbednosti i koja je svedena na utvrđivanje manje ili više razudene liste mogućih pretnji, kao i jednostavno konstatovanje postojanja ili nepostojanja tih pretnji u određenoj zajednici, predstavlja tek prvi korak u mnogo složenijem postupku koji bi se opravdano mogao nazvati merenjem ili procenom. Ne treba posebno razvijati stav da identičan nivo postojanja neke pretnje u dve različite zajednice ne mora da podrazumeva identičan stepen ugroženosti u obe zajednice. Nivo realne (ne)bezbednosti je mnogo složenija pojava koja nije prost odraz postojanja/nepostojanja određene pretnje. Uz indikatore objektivnog postojanja/nepostojanja neke pretnje, za konačnu procenu stanja ugroženosti bezbednosti treba uzeti u obzir dva značajna elementa: procenu obima i kvaliteta resursa zajednice neophodnih da bi se suočila s eventualnim pretnjama, kao i stepen prepoznavanja nekog rizika kao stvarne pretnje od strane građana.

Npr., pojava epidemijskog oblika neke bolesti svakako će imati raznolik uticaj na nivo bezbednosti u dve zajednice različitih materijalnih i kadrovskih kapaciteta za reagovanje. U visokorazvijenoj zajednici ta pretnja se može eliminisati brzim reagovanjem odgovarajućih službi, dok u siromašnoj zajednici identična pretnja može drastično ugroziti ceo društveni sistem. Zatim, ideja koncepta humane bezbednosti uključuje subjektivnu dimenziju, percepciju nečega kao pretnje koja može da ugrozi neku od vitalnih vrednosti pojedinca. U tom pogledu se zajednice mogu značajno razlikovati: visok obim krvnih delikata na nekom području subjektivno se ne mora doživljavati kao izrazita pretnja bezbednosti u zajednici u kojoj postoji tolerancija na taj vid nasilja. S druge strane, u zajednici s niskom stopom krvnih delikata i sporadičan slučaj nasilja može značajno uznemiriti građane i kod njih proizvesti snažan osećaj ugroženosti.

Stoga, složena procena stanja humane bezbednosti u lokalnoj zajednici treba da se zasniva na analizi tri grupe pokazatelja:

- ispitivanje aktuelnih *problema* u lokalnoj zajednici u oblasti humane bezbednosti (identifikovanje objektivnih pokazatelja bezbednosti zajednice, percepcija ljudi o postojanju određenih pretnji i stepenu ugroženosti njihovim delovanjem, analiza aktuelnog stanja u pogledu niza raznovrsnih problema za koje se pretpostavlja da utiču ili da mogu uticati na kvalitetno i uspešno odvijanje svakodnevnog života u lokalnoj zajednici, opšta klima u okruženju, kao i ugled lokalne zajednice u široj socijalnoj sredini);

- sagledanje raspoloživih *resursa* u lokalnoj zajednici kojima se mogu suzbiti ili sprečiti pretnje (analiza kvaliteta i kvantiteta ljudskih, tehničkih i finansijskih kapaciteta kojima zajednica raspolaže), i

- određivanje nivoa *spremnosti* lokalne zajednice da interveniše (analiza organizacionog potencijala, što podrazumeva stepen i obim pripremljenosti lokalne zajednice da adekvatno planira, inicira, primenjuje i unapređuje strategije suzbijanja bezbednosnih problema, nivo informisanosti o postojećim rizicima i mogućnostima njihovog neutralisanja, kvalitet upravljanja službama zaduženim za oblasti u kojima su identifikovani rizici ugrožavanja, opšta klima, stavovi, teškoće u realizaciji postojećih aktivnosti, stepen tolerancije prema rizicima, itd.).

Identifikovane potrebe i problemi direktno odražavaju nivo u kojem je u lokalnoj zajednici nužno primeniti strategije prevencije i reagovanja na probleme, resursi ukazuju na kvalitet unutrašnjih i spoljašnjih kapaciteta koji se mogu iskoristiti za planiranje i sprovođenje sveobuhvatnih akcionih planova, dok spremnost izražava stepen zainteresovanosti, sposobnosti i volje lokalne zajednice da se suoči s postojećim problemima. Široko zasnovan koncept humane bezbednosti zahteva diferenciranu analizu tih dimenzija u svim oblastima društvenog života lokalne zajednice.

4. Metodologija procene humane bezbednosti u lokalnoj zajednici

Procena stanja humane bezbednosti u lokalnoj zajednici podrazumeva jasno profilisanje prirode uočenih problema i stepena u kome su oni izraženi, identifikovanje nivoa prepoznavanja problema od strane svih aktera, kao i analizu resursa raspoloživih za prevazilaženje i redukovanje postojećih i prevenciju potencijalnih problema. Holistički karakter tako postavljenog problema zahteva adekvatnu konceptualizaciju. To može biti fenomenološki koncept, ali i kategorija konstruktivizma ili kritičke teorijske perspektive (Guba & Lincoln, 1994), kao i dominantna teorijska usmerenja u proučavanjima svakodnevnog života. Pitanja bezbednosti su ključni problemi u životu svih članova zajednice, pa se teorijska paradigma bezbednosti mora temeljiti na životnom iskustvu i svakodnevnim znanjima članova zajednice.

Složenost pojave humane bezbednosti zahteva visok stepen osetljivosti istraživačke strategije, pa se primena pristupa učesničkog akcionog istraživanja u zajednici (*Community-based participatory research – CBPR*) nameće kao pogodan metodološki okvir, kojim bi se ne samo unapredilo naučno znanje, već bi se mogli ostvariti i značajni praktični ciljevi (Whyte, 1989). Reč je o istraživačkom pristupu koji podrazumeva aktivno uključivanje članova ispitivane zajednice u svaku fazu istraživačkog procesa i uspostavljanje partnerskog odnosa između njih i istraživača. Izrael i saradnici (Israel, Schulz, Parker et al., 1998) sumiraju temeljne principe tog pristupa u sledećim tačkama: zajednica se prepoznaje kao jedinica identiteta, građena na unutrašnjim snagama i resursima; omogućava se partnerstvo svih učesnika istraživačkog procesa; integrišu se znanja i akcije na obostranu korist svih aktera; promoviše se učenje kroz saradnju, čime se eliminišu nejednakosti u statusima aktera; podrazumeva se cikličan i iterativan proces.

Na širem planu, taj pristup omogućava plodno premošćavanje jaza koji može postojati između nauke i prakse (Morrissey, Wandersman, Seybolt et al., 1997), tako što će se između ispitivanih i ispitivača uspostaviti odnosi zasnovani na obostranom poverenju i poštovanju. Oni će u učesničkom akcionom projektu zajedno definisati problem, aktivno ga istraživati i procenjivati preduzete aktivnosti (Kelly, 2005). Takvim projektima se najčešće promovišu promene u ispitivanoj zajednici i uspostavljaju ciljevi usmereni ka unapređenju života članova zajednice (Higgins & Metzler, 2001), što će ih dodatno motivisati da saraduju. Upravo se u takvom kontekstu adekvatno ostvaruje temeljan princip ove istraživačke strategije, da se tek punim uvažavanjem stavova i mišljenja članova ispitivane zajednice (Smith, 1998; Baker, Homan, Schonhoff et al., 1999), direktnim ispitivanjem njihovog životnog iskustva

(Quandt, Arcury, & Pell, 2001) može unaprediti naučno razumevanje uslova i dinamike života u zajednici (Schulz, Parker, Israel et al., 1998).

Složenost i raznovrsnost podataka koje je potrebno prikupiti i analizirati u procesu procene indikatora humane bezbednosti u lokalnoj zajednici zahtevaju stvaranje metodološkog pristupa koji će omogućiti da kreiramo opsežnu iskustvenu evidenciju i primenimo integralan analitički postupak. Primenom principa triangulacije planira se kombinacija metoda koja će omogućiti uspešnu kolektivnu produkciju znanja (Budd, 1985; Hugentobler, Israel, & Schurman, 1992). U bogatoj praksi primene modela učesničkog akcionog istraživanja u zajednici može se naći korišćenje zaista široko zasnovanih i raznolikih istraživačkih tehnika: anketiranje u zajednici, dubinski intervjui, fokus grupni intervjui, razgovori s ključnim informantima, učesničko posmatranje, mnogobrojni etnografski postupci, analitičke igre (rangiranje, bodovanje), priče, portreti, dijagrami, radionice, mapiranja, životne istorije, sezonski kalendari, karte dnevnih aktivnosti, itd.

U ovom delu rada pobrojaćemo iskustva iz nekoliko realizovanih istraživačkih projekata čiji je cilj bio identifikovanje stanja parametara humane bezbednosti u lokalnim zajednicama. Reč je o projektima realizovanim u periodu od 2002. do 2009. godine na području beogradske opštine Palilula, gradskom području opštine Prokuplje i u opštinama Pančevo i Indija, kao i o longitudinalnom projektu koji se sprovodi u srpskim enklavama na Kosovu i Metohiji. Kontinuirana primena opisanog metodološkog pristupa u zajednicama različitog tipa (po veličini, tipu naselja, stepenu privrednog razvoja) omogućila nam je njegovo sekvencijalno unapređivanje. Ipak, ovaj istraživački model se može dalje kako razvijati u smislu opšteg istraživačkog pristupa, tako i prilagoditi specifičnim potrebama i životnim uslovima istraživanih zajednica (politička nestabilnost, konfliktnost područja, diskriminisanost manjina, izrazita nerazvijenost, dominacija tzv. urbanih problema, itd.).

Polazeći od bogatih postojećih iskustava istraživanja u zajednici, dizajnirali smo multimetodski pristup u kome su se komplementarno primenjivale kvalitativna i kvantitativna istraživačka tradicija. Podaci iz lokalnih izvora su prikupljeni primenom različitih tehnika. U sve faze istraživačkog procesa kontinuirano su uključivani članovi zajednice, počev od faza kreiranja anketnog instrumenta, definisanja instrukcija, stvaranja mreže i obuke lokalnih ispitivača, kroz evaluaciju primenjene procedure i dobijenih nalaza, kao i stvaranja modela preporuka i akcija. Takav pristup je podrazumevao aktivno partnerstvo aktera u zajednici koji mogu da pripadaju različitim socijalnim grupama: ključni informanti, službenici lokalne samouprave na različitim nivoima, lokalni menadžeri, obični ljudi, marginalizovane osobe, pripadnici različitih formalnih i neformalnih društvenih mreža.

U našim projektima smo koristili veći broj različitih istraživačkih tehnika: sekundarnu analizu podataka, učesničko posmatranje, standardizovane intervjuje, anketiranje u zajednici. U narednom delu rada ukratko ćemo prikazati način primene svake tehnike.

4.1. Sekundarna analiza podataka

Za stvaranje preglednog izveštaja o stanju objektivnih indikatora društvenog života u ispitivanim zajednicama primenjivan je metod sekundarne analize podataka kreiranih za potrebe funkcionisanja opštinske administracije i relevantnih društvenih institucija. U tom smislu, proučavane zajednice su se u velikoj meri razlikovale prema stepenu ažurnosti zvanične dokumentacije i obimu arhiviranih podataka. Dok je u nekim zajednicama bilo moguće ostvariti uvid u obilje zvanične dokumentacije, izveštaje o radu, publikovane akcione planove, predložene strategije u različitim oblastima društvenog života lokalne zajednice, što je moglo poslužiti kao kvalitetan izvor za stvaranje iskustvene evidencije, dotle smo u drugim zajednicama imali poteškoće da iz lokalnih izvora dođemo do elementarnih pokazatelja društvenog života. To je zahtevalo dodatni napor istraživača da se organizuju alternativni postupci dolaženja do nedostajućih podataka.

4.2. Učesničko posmatranje

Neophodna širina iskustvene evidencije u projektima ovog tipa se postiže i kontinuiranim prisustvom obučenog posmatrača u ispitivanoj zajednici. Planira se posmatranje i sistematično vođenje terenskih beleški o svim značajnijim društvenim manifestacijama, načinu funkcionisanja relevantnih institucija, beleži se postojanje indikatora ugroženosti na glavnim infrastrukturnim objektima u zajednici (regulisanost saobraćaja, fizičko obezbeđenje važnih objekata, kvalitet rasvete, itd.). Podaci dobijeni na taj način obezbeđuju nam takođe i produbljen uvid u kvalitet socijalnih odnosa u istraživanoj sredini.

4.3. Standardizovani intervjui

Ovaj metodološki pristup podrazumeva i sprovođenje serije standardizovanih intervjuja s predstavnicima ključnih službi i institucija lokalne zajednice. Podsećamo na to da se ovaj istraživački postupak može plodno primeniti u različitim fazama procene: na početku prikupljanja podataka suplementarno sekundarnoj analizi podataka (kada nam daje mogućnost da ra-

zjasnimo eventualna otvorena pitanja o načinu funkcionisanja javnih službi, proverimo nalaze dobijene analizom postojećih izvora), kao i u kasnijim fazama (kada nam intervjui s ključnim informantima mogu poslužiti za evaluaciju izvedenih nalaza i upućenih preporuka).

4.4. Anketno ispitivanje

Ključni indikator u konceptu humane bezbednosti jeste percepcija ljudi zasnovana na samorefleksiji ne/sigurnosti njihovog svakodnevnog života u lokalnoj zajednici. Anketnim ispitivanjem su prikupljani podaci o stavovima građana o najbitnijim dimenzijama njihove percepcije istraživog problema:

- globalan uvid u sociopolitički kontekst svakodnevnog života;
- percepcija vlastite bezbednosti;
- hijerarhija problema u lokalnoj zajednici, i
- načini rešavanja problema.

Tako smo pokušali da povežemo percepciju (ne)bezbednosti građana s različitim realnim sadržajima društvenog života u zajednici: političkim (politička kriza, stabilnost, tranzicija), kulturnim (ponuda i dostupnost kulturnih sadržaja), demografskim, ekonomskim, kvalitetom usluga servisa, stanjem bezbednosti (realno stanje kriminala u zajednici, efikasnost mehanizama društvene kontrole), institucionalnim (stanje u značajnim institucijama lokalne zajednice i stepen participacije građana u njihovom radu), zaštitom osnovnih vrednosti i ljudskih prava (ljudski život, zdravlje, ljudska i građanska prava, manjinska prava, svojina, brak i porodica, itd.), stanjem zdravstvenog i vaspitno-obrazovnog sistema i drugim procesima. Na taj način, pokušali smo da percepciju bezbednosti, kao specifično opažanje socijalne situacije, ispitujemo kako u odnosu na pojedine oblasti života u zajednici, tako i u odnosu na sveukupan život u zajednici.

Osnovni instrument primenjen u ovom delu istraživanja jeste anketni upitnik, a anketno ispitivanje je podrazumevalo strategiju ispitivanja u domaćinstvima, uz primenu višestapnog slučajnog uzorka.

4.5. Učesnički fokus grupni intervjui

Specifična percepcija bezbednosti pojedinca zavisi od sklopa mnogih činilaca i formira se kao složen doživljaj sopstvene sigurnosti u sadejstvu psiholoških, ekonomskih, političkih, mikrosocijalnih i drugih varijabli. Stoga, istraživanje složenog fenomena *socijalnog opažanja bezbednosti* zahteva uključivanje kvalitativnog pristupa, koji treba da obezbedi dubinu uvida u

mišljenja, osećanja, stavove i ideje učesnika o različitim dimenzijama humane bezbednosti u zajednici u kojoj žive. Iz podataka dobijenih na taj način mogli smo izvoditi zaključke o grupnim mišljenjima, procesima i normama (Djurić, 2009).

U delu istraživanja usmerenom ka sagledavanju kvalitativnih parametara ispitivane pojave primenili smo metod učesničkih fokus grupa kao složen tip grupnog intervjua. Reč je o kvalitativnoj tehnici istraživanja koja objedinjuje unapređenu formu grupnog intervjua i učesničko posmatranje. Za razliku od klasične forme fokus grupnog intervjua, koja podrazumeva situaciju u kojoj moderator upravlja diskusijom postavljajući pitanja predviđena vodičem za intervju i beležeći verbalne odgovore učesnika, mi smo primenili pristup aktivnih učesničkih (odnosno diskusionih) grupa, tako što smo koristili pomoćna sredstva i tehnike ispitivanja (Đurić, 2007). Podaci dobijeni primenom takvog pristupa potiču kako iz verbalnih iskaza učesnika, tako i iz brižljivog posmatranja njihovih neverbalnih reakcija ispoljenih tokom diskusije, kao i iz analize istraživačkog materijala (popisa, grafikona, mapa, dijagrama) dobijenog realizovanjem predviđenih vežbi.

Osnovni nalazi ovog dela ispitivanja se odnose na definisanje lokalnih parametara (ne)sigurnosti i (ne)bezbednosti, tj., na njihovo rangiranje prema značaju, uključujući i lociranje rizika i posrednika sigurnosti.

4.5.1. Način ispitivanja

Ovaj metodološki pristup zahteva pažljivo obrazovanje grupa ispitanika unutar kojih se ostvaruje najpogodniji ambijent za slobodnu i nesputanu diskusiju. Intervjui su sprovedeni u malim grupama, sastavljenim od 6–12 ljudi i odabranim prema precizno utvrđenim kriterijumima. Serije diskusija su ponavljane s različitim grupama u okviru ispitivanih zajednica.

Diskusije su vodili obučeni moderatori, čiji je zadatak bio da ispitanicima daju instrukcije o načinu realizovanja svake vežbe, postavljaju pitanja, usmeravaju diskusiju, trude se da svi učesnici iznose svoje stavove, vode detaljne beleške o toku diskusije i, kao posmatrači, vode beleške o svim relevantnim neverbalnim reakcijama učesnika.

Diskusije su sprovedene prema precizno utvrđenom planu vežbi i unapred formulisanim generalnim pitanjima i trajale su od dva do dva i po sata. O tome se vodilo računa pri planiranju termina za održavanje diskusija, a učesnici diskusije su se morali ranije saglasiti sa svojim učešćem u diskusiji i biti obavesteni o načinu diskutovanja i trajanju intervjua. Ceo tok diskusija je sniman, a moderatori su bili zaduženi da neposredno nakon održane diskusije skidaju transkript s audio-zapisa.

4.5.2. Uzorak

Specifičnost ispitivanja metodom učesničkih grupa nalaže i posebnu proceduru izbora ispitanika. Plan našeg uzorka je predviđao da se unutar svake ispitivane zajednice intervjuišu jedna učesnička grupa sastavljena od odraslih muškaraca različite životne dobi, druga grupa sastavljena od punoletnih žena i treća grupa sastavljena od dece. S takvim planom uzoraka je bilo moguće realizovati i izbalansiranu zastupljenost ispitanika različitog socijalnog statusa. Svi učesnici su imali stalno mesto prebivališta u naseljima u kojima su intervjuisani.

4.5.3. Tematska struktura učesničkih grupa

Složenost ovog tipa aktivnog grupnog intervjua podrazumeva kompletnu primenu više istraživačkih tehnika. U okviru učesničkih grupa sprovedenih u ovom istraživanju primenjeni su raznoliki metodi: popisivanje, rangiranje, Venovi dijagrami, mapiranje, prezentacija. Moderiranjem učesničkih grupa je obezbeđeno da svaki dobijeni podatak nastane kao proizvod ravnopravne i opuštene komunikacije između članova svake grupe. Rad učesničkih grupa je organizovan kroz više vežbi koje su moderatori izvodili sa učesnicima.

Vežba 1: Definisanje nesigurnosti (pravljenje liste rizika i njihovo rangiranje)

Vežba 2: Identifikovanje ključnih činilaca sigurnosti (pravljenje liste provajdera bezbednosti: aktuelnih i željenih)

Vežba 3: Crtanje karte zajednice i mapiranje činilaca rizika i sigurnosti

Vežba 4: Venn Diagram

Vežba 5: Timeline

Vežba 6: Lične priče učesnika

Vežba 7: Prezentacija nalaza s učesnicima

Najčešće su diskusije organizovane u nekom tipu zajedničkog prostora ili u prostorijama lokalnih škola, u kojima se za vreme intervjua mogao obezbediti miran ambijent.

5. Zaključak

Široko definisan koncept humane bezbednosti zahteva diferenciranu analizu mnogobrojnih dimenzija društvenog života. Procena indikatora humane bezbednosti u lokalnoj zajednici implicira široko zasnovan metodološki pristup koji treba da omogući stvaranje sveobuhvatne empirijske

baze podataka, iz koje se, primenom odgovarajućih analitičkih postupaka, može procenjivati stanje svake oblasti života u zajednici. Složenost pojave humane bezbednosti nalaže primenu multimetodskih pristupa, u kojima će se komplementarno primenjivati istraživačke tehnike za prikupljanje raznorodnih podataka i analitički postupci primereni takvoj iskustvenoj evidenciji.

U radu smo kratko prikazali način primene nekih postupaka unutar šireg metodološkog pristupa akcionog učesničkog istraživanja (CBPR). Njegovom adekvatnom primenom mogu se, ne samo evidentirati objektivni pokazatelji stanja humane bezbednosti, već i utvrditi pogledi, mišljenja i percepcija ljudi o bezbednosnoj situaciji u njihovom životnom okruženju. Naravno, ti postupci bi se morali u svakom konkretnom slučaju prilagođavati lokalnim prilikama, s obzirom na to da su bezbednosni rizici, izazovi i pretnje uvek prilično specifični pošto zavise od mnogobrojnih socioekonomskih i ekoloških činilaca.

Opisani model ne pretenduje da je sveobuhvatan i sigurno je da će morati da se povremeno ažurira u skladu s promenama u sferi bezbednosti, ali i s proširivanjem koncepta bezbednosti na psihološke, ekonomske i ekološke oblasti. Takođe, treba napomenuti da će u pojedinim zajednicama biti neophodno uključiti i širu dokumentacionu osnovu, recimo, onu vezanu za infrastrukturu, industriju ili turizam.

Ipak, istraživačka iskustva pokazuju da ovakav metodološki pristup, po svojoj prirodi akcioni i učesnički, može relativno lako da se realizuje u lokalnim zajednicama (Faridi, Grünbaum, Graj et al., 2007), a njegovi nalazi uspešno pretoče u planove za društvene promene i unapređenje stanja (Schulz, 1998). Ceo proces je osmišljen kao zajednička akcija istraživača i članova zajednice koji rade zajedno da bi definisali i kritički analizirali strahove i brige u zajednici, a nakon toga planirali, sprovalili i procenjivali aktivnosti za rešavanje problema.

Na temelju dobijenih rezultata, na nivou svake lokalne zajednice moguće je izraditi mapu ugroženosti i, na osnovu nje, modelovati konkretne strategije i akcione predloge mera za poboljšanje identifikovanog stanja humane bezbednosti. Jednom urađena procena svih parametara može se periodično ponavljati na dva nivoa:

- kao ponovna procena opšteg stanja bezbednosti u zajednici, što bi podrazumevalo primenu celog predloženog metodološkog modela (na slučajnom uzorku ispitanika), i
- kao serija specifikovanih procena ugroženih parametara, s ciljem praćenja efekata intervencija koje zajednica preduzima na planu reagovanja na činioce ugrožavanja.

Kontinuirani monitoring ugroženih parametara omogućuje da se, nakon svake preduzete intervencije, mere njeni efekti u zajednici, što lokalnoj upravi obezbeđuje mogućnost pravovremenih intervencija i racionalnog planiranja bezbednosne politike. S druge strane, takvi projekti omogućuju društvenim istraživačima konceptualno unapređenje pojave humane bezbednosti i njeno dublje razumevanje.

6. Literatura

- Acharya, A. (2005). Human security, identity politics and global governance: From freedom from fear to fear of freedoms. Paper given at the international conference. *Civil society, religion & global governance: Paradigms of power & persuasion*, 1–2 September 2005, Canberra, Australia.
- Bajpai, K. (2000). Human security: Concept and measurement. *Kroc Institute Occasional Paper*, 19.
- Baker, E. A., Homan, S., Schonhoff, R., & Kreuter, M. (1999). Principles of practice for academic/practice/community research partnerships. *American Journal of Preventive Medicine*, 16(3), 86–93.
- Baldwin, D. A. (1997). The concept of security. *Review of International Studies*, 23(1), 5–26.
- Budd, H. (1985). Research, commitment and action: The role of participatory research. *International Review of Education*, 30(3), 289–299.
- Commission on Global Governance. (1995). *Our global neighborhood*. New York: Oxford University Press.
- Đurić, S. (2005). Model istraživanja bezbednosti u lokalnoj zajednici, *Zbornik radova Fakulteta civilne odbrane*, 231–255.
- Đurić, S. (2008). The research of the parameters of human security in local community – qualitative approach. Social control in contemporary society – practice and research. The 7th Biennial International Criminal Justice Conference. *Policing in Central and Eastern Europe*. Conference Proceedings. Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Slovenia, September 24–26, 2008, pp. 49–51.
- Đurić, S. (2007). *Fokus-grupni intervju*. Beograd: Službeni glasnik.
- Đurić, S. (2009). Qualitative approach to the research into the parameters of human security in the community. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 32(3), 541–559.
- Dulić, D., Cvetković, V., Đurić, S. i dr. (2005). *Indikatori ljudske bezbednosti u Srbiji*. Beograd: Fakultet civilne odbrane.
- Faridi, Z., Grünbaum, J. A., Graj, B. S., Franks, A., & Simoes, E. (2007). Community-based participatory research: Necessary next steps. *Preventing Chronic Disease*, 4(3), A70.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. In N. K. Denzin, & Y. S. Lincoln (Eds), *Handbook of Qualitative Research* (pp. 105–117). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Higgins, D. L. & Metzler, M. (2001). Implementing community-based participatory research centers in diverse urban settings. *Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 78(3), 488–494.

- Hugentobler, M. K., Israel, B. A., & Schurman, S. J. (1992). An action research approach to workplace health: Integrating methods. *Health Education & Behavior, 19*(1), 55–76.
- Israel, B., Schulz, A. J., Parker, E. A., & Becker, A. B. (1998). Review of community-based research: Assessing partnership approaches to improve public health. *Annual Review of Public Health, 19*(1), 173–202.
- Kelly, P. J. (2005). Practical suggestions for community interventions using participatory action research. *Public Health Nursing, 22*(1), 65–73.
- King, G., & Murray, C. J. L. (2002). Rethinking human security. *Political Science Quarterly, 116*(4), 585–610.
- Morrissey, E., Wandersman, A., Seybolt, D., Nation, M., Crusto, C., & Davino, K. (1997). Toward a framework for bridging the gap between science and practice in prevention: A focus on evaluator and practitioner perspectives. *Evaluation and Program Planning, 20*(3), 367–377.
- Nef, J. (1999). *Human security and mutual vulnerability: The global political economy of development and underdevelopment* (2nd edition). Ottawa, Canada: International Development Research Center.
- Owen, T. (2004). Challenges and opportunities for defining and measuring human security. *Disarmament Forum, 3*, 15–24.
- Quandt, S., Arcury, T., & Pell, A. (2001). Something for everyone? A community and academic partnership to address farmworker pesticide exposure in North Carolina. *Environmental Health Perspectives, 109*(3), 435–441.
- Popović-Čitić, B., Žunić-Pavlović, V. (2007). Koncept spremnosti zajednice za preventivno delovanje. *Sociologija, 49*(2), 127–144.
- Popović-Čitić, B., Žunić-Pavlović, V. (2005). Procena spremnosti zajednice za primenu preventivnih programa. *Nauka, bezbednost, policija, 10*(1), 51–69.
- Schulz, A., Parker, E., Israel, B., Becker, A., Maciak, B. & Hollis, R. (1998). Conducting a participatory community-based survey for a community health intervention on Detroit's East Side. *Journal of Public Health Management Practice, 4*(2), 10–24.
- Smith, M. H. (1998). Community-based epidemiology: Community involvement in defining social risk. *Journal of Health and Social Policy, 9*(4), 51–65.
- Stockholm Initiative on Global Security and Governance. (1991). *Common Responsibility in the 1990's*. Stockholm, Sweden: Prime Minister's Office, Government of Sweden.
- United Nations Development Program. (1994). *Human Development Report*. New York, NJ: Oxford University Press.
- Whyte, W. (1989). Advancing scientific knowledge through participatory action research. *Sociological forum, 4*(3), 367–385.
- Wolfers, A. (1952). National security as an ambiguous symbol. *Political Science Quarterly, 67*(4), 481–502.

A METHODOLOGY FOR ASSESSMENT OF HUMAN SECURITY
PARAMETERS IN LOCAL COMMUNITY

Summary

Although the concept of human security has achieved legitimacy in academic community and also a prominent place in political plans and strategies, there has not been generally accepted approach for its assessment. After a short review of various definitions of this concept, we conclude that, albeit reports on state of human security indicators most frequently pertain to the national or regional levels, numerous research experiences suggest the insight that the local level of human security is the one that is the most fertile.

In this paper the way of application of investigative procedures within broader methodological approach of Community-based participatory research – CBPR: secondary analysis of data, participatory observation, standardized interviews, survey in neighbourhood and participatory focus groups. By complementary application of quantitative and qualitative research techniques, within the suggested methodological approach, a deeper insight and a more accurate assessment of human security parameters is provided. The possibility of evaluation of people's willingness level for recognizing the existence of a problem, deciding to do something on its prevention, mitigation or potential elimination and finally realize specific activities is of special interest.